

Advies

Profiel van mbo-studenten
van economisch-administratieve beroepsopleidingen

Deel 1:

Doorstroom binnen
de beroepskolom

CM MBO

commissie
macrodoelmatigheid
mbo

Inhoud

SAMENVATTING	3
ADVIES	
1. Inleiding	4
2. Overwegingen	4
3. Aanbevelingen	6
TOELICHTING	
1. Inleiding	9
2. Profiel van studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen	10
2.1 Persoonlijke kenmerken	10
2.2 Keuzeprocessen en gewenste opbouw opleidingsroute	11
2.3 Profielen van jongeren in relatie tot studiekeuze	12
2.4 Economie als emancipatieroute	13
2.5 Conclusie	14
3. Leerloopbaan van studenten van economisch-administratieve opleidingen	14
3.1 Overgang vmbo naar mbo	14
3.2 Doorstroom binnen het mbo	17
3.3 Overgang van mbo naar hbo	17
3.4 Conclusie	19
4. Arbeidsmarktpositie van gediplomeerden van economisch-administratieve opleidingen	20
4.1 In historisch perspectief	20
4.2 In toekomstig perspectief	21
4.3 Conclusie	21
BIJLAGE	22

Samenvatting

Op verzoek van de minister van OCW heeft de CMMBO een onderzoek uitgevoerd naar het profiel van mbo-studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen. Dit om de kansen van deze studenten te vergroten door hen op te leiden tot een hoger niveau en/of beter voor te bereiden op hun start op de arbeidsmarkt. Uit het onderzoek blijkt dat jongeren met een minder gunstige uitgangspositie bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn in economisch-administratieve beroepsopleidingen. Daarmee dragen deze opleidingen op zich al bij aan kansengelijkheid. In dit eerste deel van het advies wordt met name ingegaan op mogelijkheden om de doorstroomfunctie van deze opleidingen in de beroepskolom te versterken. Begin 2020 volgt deel 2 van het advies met aanbevelingen voor het versterken van het arbeidsmarktperspectief voor de studenten die niet doorstromen naar hogere niveaus.

Een meerderheid van de studenten kiest de economisch-administratieve opleiding als voorbereiding op een verdere studie, niet direct als voorbereiding op een specifiek beroep. Zij geven aan zich in de eerste plaats te willen ontwikkelen tot een zo hoog mogelijk niveau. Ze doen daartoe graag werkervaring op in het bedrijfsleven om hun weg naar een beroep stapsgewijs te bepalen. Ze mijden nu bewust een geprofileerde beroepskeuze voor bijvoorbeeld techniek of zorg. Het praktijkgerichte curriculum van het beroepsonderwijs spreekt hen aan.

Deze wens van de grootste groep studenten verhoudt zich niet goed tot de huidige inrichting van de leerroute in de beroepskolom. Deze gaat uit van een beroepskeuze op zeer jonge leeftijd en een overwegend verwante doorstroom naar hogere niveaus. Om die te vroege keuze te vermijden of te corrigeren switchen vele studenten van beroepsopleiding en kiest een groeiende groep jonge studenten liever voor de avo-route om zich naar een hoger niveau te ontwikkelen in plaats van via de beroepskolom.

Veel beleid om de doorstroom in de beroepskolom te versterken heeft de huidige inrichting van de leerroute als uitgangspunt en is daarom voor deze jongeren minder effectief. Het dwingt ze in een keurslijf en wil hen beschermen tegen een 'risicovolle overgang' van onderwijstypen. Dit terwijl een groot deel van de jongeren juist duidelijk gemarkeerde stappen wil zetten om hun vleugels verder uit te slaan. Deze jongeren wensen vooral een betere begeleiding bij die overgangen.

De emancipatoire doorstroomfunctie van de economisch-administratieve opleidingen moet versterkt worden om kansengelijkheid te bevorderen. Dit heeft gevolgen voor de inrichting van opleidingen in de beroepskolom. De Commissie pleit voor het volgende:

- Een bredere oriëntatie op het mbo en de arbeidsmarkt, en minder concentratie op een specifiek beroep, gedurende het gehele vmbo. Dit vraagt een zodanige inrichting van het vmbo-curriculum dat bij de overgang naar het mbo nog een keuze uit alle mbo-domeinen mogelijk is.
- Er is bij de start in het mbo ruimte voor interdisciplinaire oriëntatie van de student op de economisch-administratieve én aanpalende werkvelden (denk aan het interdisciplinaire karakter van de bedrijfskunde).
- Al bij aanvang van de mbo-opleiding wordt gestart met de ontwikkeling van kennis en vaardigheden die nodig zijn om succesvol door te stromen naar een hoger niveau binnen of buiten het economisch-administratief domein. Dit in overleg met de hogescholen.
- Studenten die het mbo op niveau 2 of 3 afsluiten zullen in hun beroepsloopbaan snel geconfronteerd worden met de noodzaak om verder te scholen. Het mbo ontwikkelt hiervoor terugkomonderwijs: het niveau 2 of 3-diploma gaat standaard een recht op terugkomonderwijs bevatten.
- Hbo-opleidingen moeten aansprekender ingericht worden voor de meer praktijkgerichte mbo-er en deze intensiever begeleiden.

Advies

1. INLEIDING

De minister van OCW heeft de CMMBO gevraagd een themaonderzoek uit te voeren naar het profiel van mbo-studenten van economisch-administratieve opleidingen en hoe zij in vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt presteren. Dit om de betekenis van deze opleidingen voor het bestrijden van kansenongelijkheid na te gaan en te bezien hoe kansenongelijkheid verder versterkt kan worden.

Deze rapportage is het eerste deel van het advies van de CMMBO en richt zich op de uitkomsten van de analyse van het profiel van studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen en op mogelijkheden om de emancipatoire doorstroomfunctie van deze opleidingen in de beroepskolom te versterken. Het tweede deel van het advies van de CMMBO zal zich richten op het versterken van het arbeidsmarktperspectief van de economisch-administratieve opleidingen voor studenten die diplomeren op de niveaus 2 en 3 en niet doorstromen naar vervolgonderwijs. Dit deel verschijnt begin 2020.

2. OVERWEGINGEN

- Uit de uitgevoerde onderzoeken blijkt dat jongeren met een minder gunstige uitgangspositie duidelijk bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn in economisch-administratieve beroepsopleidingen. Daarmee vervullen deze opleidingen op zich al een functie in het bestrijden van kansenongelijkheid. Het onderzoek heeft aanknopingspunten opgeleverd om die emancipatoire functie verder te versterken. Dat is ook relevant gelet op de meer dan 50.000 studenten die alleen al in het mbo zo'n opleiding volgen.
- (V)mbo-studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen hebben als ideaalbeeld later succesvol te zijn in het (bedrijfs)leven. Ze willen een leerroute waarmee ze zich in de eerste plaats persoonlijk, niet zozeer direct voor een specifiek beroep, kunnen ontwikkelen. Ze doen graag echte ervaringen in het bedrijfsleven op om van te leren en om hun weg naar een specifiek beroep stapsgewijs verder te kunnen bepalen. Ze mijden nu een geprofileerde keuze voor bijvoorbeeld techniek of zorg, en kiezen voor opleidingen die verdere stappen (ook zijwaartse) mogelijk maken.
- Het praktijkgerichte curriculum van het beroepsonderwijs, m.n. stages, spreekt deze studenten aan. Stages brengen hen in omgevingen die ze van huis uit niet kennen en bieden daarmee een waardevolle leerervaring. Meer dan de helft van deze groep studenten heeft een hbo-diploma als uiteindelijk doel, eerst als ideaal, later in de opleiding gevoed door het inzicht dat een hbo-diploma noodzakelijk is om (het gewenste) werk te verwerven. Daarnaast is een deel van de groep van mening dat men een grotere studie-uitdaging aankan dan de huidige mbo-opleiding.
- Deze gewenste leerroute van het merendeel van de (v)mbo-studenten in economisch-administratieve opleidingen verhoudt zich, door zijn accent op oriëntatie en het openhouden van zoveel mogelijk doorstroommogelijkheden, slecht tot de huidige dominante inrichting van de leerroute in de beroepskolom. De huidige inrichting van de leerroute kenmerkt zich door het moeten maken van een profiel- of sectorkeuze in het vmbo op 13/14-jarige leeftijd. Vervolgens een keuze voor één van de vele specifieke mbo-opleidingen op 16/17-jarige leeftijd. En na het behalen van het mbo-diploma een overwegend nauw verwante doorstroom naar een hoger mbo-niveau en/of het hbo. Uit het onderzoek onder ruim 800 (v)mbo-ers blijkt echter dat bijna de helft zichzelf te jong vindt en vond om in dit systeem een keuze voor een mbo-opleiding te maken. Twee derde van de geïnterviewde mbo-ers ziet de mbo-op-

leiding als een middel om te ontdekken welke kant ze op willen, niet als eindbestemming. Daartegenover staat dat ca. een derde van de mbo-studenten de huidige inrichting van de leerroute wel aanspreekt. Het gaat dan om jongeren die op jonge leeftijd al intrinsiek gemotiveerd zijn voor een specifiek vak, en betrekkelijk snel de arbeidsmarkt willen betreden.

- Voor het structurele arbeidsmarktperspectief van economisch-administratieve opleidingen geldt doorgaans: hoe hoger het niveau, hoe beter het arbeidsmarktperspectief. Dit varieert, volgens de huidige bescheiden maatstaven van de beleidsregel, van onvoldoende voor niveau 2 tot voldoende voor niveau 4. Voor hbo-niveau is het arbeidsmarktperspectief voorsnog goed, dat is beter dan voor mbo-niveau 4. Dit illustreert het belang voor studenten om zich zo hoog mogelijk te kwalificeren en zich te blijven ontwikkelen na hun start op de arbeidsmarkt. De voortgaande technologische ontwikkeling beïnvloedt namelijk het perspectief op alle niveaus.
- Een bovengemiddeld deel van de studenten van economisch-administratieve opleidingen stroomt door naar een opleiding op hoger niveau. Hierbij valt een aantal zaken op:
 - De doorstroom vindt in overwegende mate plaats naar verwante opleidingen. Er doet zich, zeker bij economisch-administratieve opleidingen, fuikwerking voor in de doorstroom binnen de beroepskolom. Dit terwijl het arbeidsmarktperspectief van andere of aanpalende werkvelden (zeker op lager niveau) relatief beter is.
 - Het succes van doorstromers van economisch-administratieve opleidingen kenmerkt zich door een grotere variantie dan bij andere opleidingen. Enerzijds is een deel van de doorstromers dus succesvoller, anderzijds is een deel minder succesvol en valt uit de vervolgopleiding. Waar doorstroom ook de overgang van onderwijstype betekent (vmbo-mbo en mbo-hbo) heeft uitval reeds geruime tijd de aandacht, zowel beleidsmatig als in de onderwijspraktijk. Na aanvankelijke successen om de uitval terug te dringen, lijkt meer recent de uitval wat toe te nemen. Uit onderzoeken blijkt dat volgens studenten een belangrijk deel van de redenen voor uitval onderwijsgebonden is. Zo zijn de belangrijkste redenen om te stoppen of te switchen in het eerste jaar van het hbo de inhoud en organisatie van de hbo-opleiding en onvoldoende voorbereiding op het mbo t.a.v. niveau en studietempo. Er is dus nog ruimte voor verbetering.
 - Een inmiddels niet meer te verwaarlozen deel van de groeiende groep vmbo g/tl-gediplomeerden stroomt niet meer door via het beroepsonderwijs, maar verkiest de route via de havo. Deze keuze lijkt dezelfde achtergrond te hebben als de eerder vastgestelde motivatie van het merendeel van de mbo-studenten aan economisch-administratieve opleidingen. Namelijk de wens om niet te vroeg voor een specifiek beroep te kiezen en doorstroomopties zo lang mogelijk open te houden. Vanuit dit student-perspectief concurreren de economisch-administratieve mbo-opleidingen dus meer met de havo, dan met andere mbo-opleidingen.
- Recente beleidsinspanningen gericht op het versterken van de doorstroom van studenten bij de overgang van onderwijstypen in de beroepskolom, hebben doorgaans de huidige inrichting van de leerroute binnen de beroepskolom als uitgangspunt. Daarmee zijn ze vooral effectief voor studenten die reeds op jonge leeftijd intrinsiek gemotiveerd zijn voor een bepaald beroep, maar minder of niet voor een meerderheid van andere studenten (die relatief vaker een economisch-administratieve opleiding volgen). Voorbeelden: beleidsinspanningen zoals LOB, mbo-opleidingen binnen het vmbo aanbieden, en nadere eisen aan de doorstroom van mbo naar het hbo, zijn doorgaans gericht op het ‘verstandiger’ maken van een beroepskeuze op dezelfde jonge leeftijd in het vmbo, de leerroute naar zo’n diploma nog efficiënter te maken en doorstroom naar het hbo nog nauwer verwant en daarmee succesvoller te maken. De nadere eisen t.a.v. verwantschap voor doorstroom naar het hbo bleken niet effectief en zijn inmiddels afgeschaft. Het experiment VM2 heeft destijds óók uitgewezen dat een meerderheid van de leerlingen dat traject niet heeft afgemaakt, mede omdat ze er vrijwillig voor kozen om wel de stap naar een mbo-instelling te zetten en/of alsnog voor een ander beroep kozen. Daarnaast kennen de huidige projecten met doorlopende leerlijnen weinig instroom. Deze voorbeelden illustreren de wens van betrokken jongeren zich meer stapsgewijs te ontwikkelen door o.a. een nieuwe omgeving op te zoeken, een zijstraat te verkennen e.d., in plaats van zich al te snel vast te leggen op een specifiek beroep.

3. AANBEVELINGEN

De CMMBO concludeert ten eerste dat jongeren met een minder gunstige uitgangspositie zijn oververtegenwoordigd in economisch-administratieve beroepsopleidingen. Het versterken van deze opleidingen zal daarom bijdragen aan het versterken van de kanselijkheid van deze jongeren.

Voorts stelt de Commissie vast dat veel studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen (samen met hun directe omgeving) bewust leerroutes kiezen die het meeste perspectief op doorstroming naar het hoger onderwijs bieden. De exacte beroepskeuze wordt uitgesteld en kristalliseert later uit dan het moment waarop nu binnen de beroepskolom een beroepskeuze gemaakt moet worden. Met het oog op ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en in de samenleving als geheel is dit gedrag van jongeren en hun directe omgeving volkomen rationeel. In een samenleving die steeds meer hoger opgeleiden vraagt en op de lagere opleidingsniveaus steeds meer beroepen en functies op langere termijn onder druk staan, wordt de doorstroomfunctie van het beroepsonderwijs relatief belangrijker. Voor een grote groep mbo-studenten is de economisch-administratieve opleiding dus primair een voorbereiding op verdere studie. Voor de inrichting van deze opleidingen zou dit gegeven belangrijke consequenties moeten hebben, mede met het oog op het verder verbeteren van de doorstroom tussen onderwijstypen in de beroepskolom.

Tegelijkertijd concludeert de Commissie dat het praktijkgerichte curriculum van het beroepsonderwijs door studenten van economisch-administratieve opleidingen gewaardeerd wordt. Net als het vooruitzicht een leerroute te volgen die uiteindelijk naar een succesvolle beroepsuitoefening leidt. Het beroepsonderwijs kan deze jongeren, met hun vaak minder gunstige uitgangspositie, introduceren in hun netwerk van bedrijven en daarmee een inspirerende en leerzame omgeving bieden die deze jongeren privé niet of minder hebben. Het beroepsonderwijs heeft inhoudelijk dus veel te bieden, maar de huidige inrichting van de leerroute sluit qua leerdoelen minder aan bij het door een groot deel van de betrokken studenten gewenste eindperspectief. Beleidsinspanningen zijn er in overwegende mate op gericht dat deze jongeren zich meer conformeren aan de huidige inrichting van de leerroute. Dit met als resultaat veel switchgedrag in vervolgopleidingen en het zelfs mijden van de leerroute via de beroepskolom door, waar enigszins mogelijk, de avo-route naar het hoger onderwijs te kiezen. Nu mavo en havo zijn begonnen meer beroepsgerichte elementen aan het programma toe te voegen, zal deze weg voor jongeren met een meer praktische inslag mogelijk nog aantrekkelijker worden.

Het onderzoek van de Commissie laat zien dat het mbo binnen het economisch-administratieve domein inmiddels met redelijk succes de doorstroomfunctie van opleidingen, naast de beroepsvorming, heeft ontwikkeld. Maar wil het mbo structureel een volwaardig en voor deze grote groep studenten een beter alternatief zijn voor de havo-route, dan is een nog sterkere en minder verkokerde aansluiting met het hbo gewenst. Waarbij gebruik gemaakt wordt van de hiervoor genoemde sterke punten van het mbo.

Het arbeidsmarktperspectief van economisch-administratieve mbo-opleidingen neemt toe met het niveau, maar ligt op z'n best nog onder het mbo-gemiddelde. De belangrijkste weg om het arbeidsmarktperspectief voor studenten te vergroten is te kwalificeren op een hoger niveau binnen het domein, of een switch te maken naar een ander, meer perspectiefrijk domein. Beide mogelijkheden overlappen in de noodzaak om de inhoud van de betrokken opleidingen niet enkel te richten op beroepsvorming, maar zeker ook op de ontwikkeling van andere competenties die doorstromen en de mogelijkheid op een later moment te switchen ondersteunen. Voor de groep studenten voor wie nu een mbo-2 of -3 niveau het maximaal haalbare is, zal de inhoud van de opleiding zo goed mogelijk afgestemd moeten worden op de huidige kansen op de regionale arbeidsmarkt. Deze groep zal in zijn beroepsloopbaan echter al snel geconfronteerd worden met de noodzaak om verder te scholen in verband met technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. Ook daarop zou de opleiding moeten kunnen anticiperen door loopbaanbegeleiding te bieden gedurende de eerste stappen op de arbeidsmarkt en terugkomonderwijs voor deze groep te ontwikkelen.

Gelet op het voorgaande adviseert de Commissie voor het economisch-administratieve domein binnen de beroepskolom een leerroute in te richten die primair is gericht op het bevorderen van doorstroom naar een zo hoog mogelijk niveau, binnen of buiten het domein. Het leren in de beroepscontext heeft hier bij aanvang vooral een ondersteunende functie, zich stapsgewijs ontwikkelend naar de vorming voor een specifiek beroep. Wat betreft het deel middelbaar beroepsonderwijs van deze leerroute zijn, op hoofdlijnen, de volgende aspecten van belang:

- Er is bij aanvang van de opleiding in het mbo ruimte voor nadere oriëntatie door de student op het economisch-administratieve werkveld en aanpalende werkvelden (wellicht geïnspireerd op het interdisciplinaire karakter van de bedrijfskunde). Dit vergt een gestructureerd programma waarbij het opdoen van ervaringen in de reële beroepspraktijk een belangrijke voorwaarde is om uit oogpunt van loopbaanontwikkeling gerichte stappen te kunnen zetten. Vrijblijvend oriënteren is niet wat de Commissie voor ogen staat. Een gestructureerd, interdisciplinair programma voor oriëntatie lijkt de Commissie perspectiefvoller dan de nu veel voorkomende switch tussen opleidingen.
- Al bij aanvang van de opleiding wordt gestart met de ontwikkeling van kennis en vaardigheden die nodig zijn om succesvol door te stromen naar een hoger niveau, al of niet binnen het economisch-administratief domein. In het geval van doorstroom naar het hbo, worden de hogescholen betrokken bij het formuleren van die benodigde kennis en vaardigheden. Afgaande op de respons van uitvallers in het eerste jaar van het hbo, concludeert de Commissie dat deze voorbereiding intensiever van aard moet zijn dan enkel een voorbereidend vak aan het eind van de mbo-opleiding. Het moet een substantiële deel van de opleiding uitmaken dan nu doorgaans het geval is.
- Niet voor alle studenten van economisch-administratieve opleidingen is doorstroom naar een hoger niveau haalbaar. Een gedegen beroepsvorming voorafgaand aan de arbeidsmarktintrede blijft ook voor hen van groot belang. De Commissie vindt het belangrijk dat mbo-instellingen de ruimte hebben om snel in te kunnen spelen op de ontwikkeling van de vraag vanuit de regionale arbeidsmarkt. Hierover zal de Commissie nader adviseren begin komend jaar. Daarnaast heeft de Commissie ruim twee jaar geleden geadviseerd schoolverlaters op de lagere niveaus in het begin van hun loopbaan te begeleiden. Het niveau 2 of 3-diploma zou standaard een recht op terugkomonderwijs moeten bevatten.

Voor een succesvolle leerroute binnen de beroepskolom om kansengelijkheid te versterken is niet alleen de inzet van het mbo noodzakelijk, maar ook die van het vmbo en het hbo:

- Het is vanzelfsprekend van groot belang dat zoveel mogelijk leerlingen met een vmbo-diploma kunnen doorstromen naar het mbo. Dit heeft in het kader van het beperken van voortijdig schoolverlaten de aandacht. In tegenstelling tot wellicht gangbare opvattingen, is de Commissie niet overtuigd van de effectiviteit van arbeidsmarktgerichte specialisatie in de loop van de vmbo-opleiding en verwante doorstroom naar het betreffende mbo-domein. Het onderhavig onderzoek bevestigt de Commissie in haar eerdere advies dat een vroege beroepskeuze voor veel jongeren in het vmbo een geforceerde keuze is en er eerder voor zorgt dat geprofileerde keuzes voor techniek en zorg gemeden worden en dat door verwante doorstroom deze jongeren later ook niet meer met deze vakgebieden in aanraking komen. Of inmiddels te veel deficiënties hebben om nog gemakkelijk over te kunnen stappen. Vroege specialisatie in het vmbo lijkt dus voor een grote groep jongeren averechts te werken. Daarom pleit de Commissie voor een bredere oriëntatie op het mbo en de arbeidsmarkt gedurende het gehele vmbo. En een zodanige inrichting van het vmbo-curriculum dat dat bij de overgang naar het mbo nog een keuze uit alle mbo-domeinen mogelijk is.
- Daarnaast meent de Commissie dat we in het beleid geneigd zijn jongeren te beschermen tegen een risicovolle overgang van schooltypen, terwijl een groot deel van de jongeren juist die stap wil zetten om hun vleugels verder uit te slaan. De overgang naar een 'hoger' schooltype markeert hun persoonlijke ontwikkeling. Deze grote groep wenst vooral een betere begeleiding bij die stap. Dit in plaats van bijvoorbeeld het aanbieden van mbo-opleidingen in het vmbo of hbo-opleidingen binnen het mbo.
- Volgens doorgestroomde mbo-ers zijn de belangrijkste redenen voor hun voortijdig beëindigen van de hbo-opleiding als volgt: de opleiding spreekt te weinig aan (o.a. te weinig praktijkleren), onvoldoende begeleiding vanuit de hbo-opleiding en te weinig voorbereiding binnen het mbo op het hbo (o.a. studietempo, niveau en zelfstandigheid). Deze voornamelijk onderwijsgebonden factoren zijn te verbeteren door het hbo en mbo. Zo ontwikkelen bijvoorbeeld het mbo en hbo in Rotterdam gezamenlijk AD-opleidingen die zijn toegesneden op doorstromende mbo-ers.

De Commissie heeft met haar bovenstaand advies een richting willen aangeven voor het versterken van de kansengelijkheid voor jongeren die bovengemiddeld vertegenwoordigd zijn in economisch-administratieve beroepsopleidingen. En het valt niet uit te sluiten dat dit geldt voor meer opleidingen in andere mbo-domeinen.

De Commissie beseft dat het realiseren van haar aanbevelingen vele uitvoeringsaspecten omvat waaraan de Commissie hier bewust geen aandacht besteedt. Het is volgens de Commissie belangrijk eerst over de geschetste richting met betrokkenen binnen de beroepskolom in het algemeen en het mbo in het bijzonder van gedachten te wisselen en vervolgens te bezien welke acties in vmbo, mbo en hbo prioriteit verdienen om kansengelijkheid te versterken.

In het komende deel 2 van het advies zal de Commissie zich richten op het versterken van het arbeidsmarktperspectief van de economisch-administratieve opleidingen voor studenten die diplomeren op de niveaus 2 en 3 en niet doorstromen naar vervolgonderwijs.

Toelichting

1. INLEIDING

Uit diverse bronnen blijkt dat het arbeidsmarktperspectief van economisch-administratieve mbo-opleidingen structureel onder druk staat door met name automatisering. Ondanks het matig arbeidsmarktperspectief blijft het aantal studenten in dit domein redelijk constant. Het beeld leeft daarom dat jongeren om andere redenen kiezen voor deze opleidingen. Wellicht zien veel jongeren deze opleidingen als een opstap naar een opleiding op een hoger niveau. Daarnaast zijn er signalen dat deze opleidingen een rol vervullen in de emancipatie van jongeren met een niet-westerse afkomst. Ook studenten die (nog) geen geprofileerde beroepskeuze kunnen maken zouden voor deze opleidingen kiezen. Een goed inzicht in de kenmerken van deze studenten, hun motieven om te kiezen voor deze opleidingen en de functie van deze opleidingen bij het tegengaan van kansenongelijkheid is er echter niet.

Daarom heeft de minister van OCW de CMMBO gevraagd een themaonderzoek uit te voeren naar het profiel van mbo-studenten van economisch-administratieve opleidingen en hoe zij in vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt presteren. Dit om de betekenis van deze opleidingen voor het bestrijden van kansenongelijkheid na te gaan en te bezien hoe kansengelijkheid verder versterkt kan worden.

Deze rapportage is het eerste deel van het advies van de CMMBO en richt zich op de uitkomsten van de analyse van het profiel van studenten die voor een economisch-administratieve opleiding kiezen en op mogelijkheden om de emancipatoire doorstroomfunctie van deze opleidingen te versterken. Hiervoor heeft de Commissie een aantal deelstudies laten uitvoeren. Vertrekpunt van alle deelstudies is de in-, door- en uitstroom van studenten van m.n. het mbo-domein Economie & administratie. Dit in relatie tot studenten van andere mbo-domeinen. De studie van ROA omvat de analyse van de leerloopbaan van een aantal cohorten studenten¹. Daarnaast heeft Youngworks een onderzoek onder (v)mbo-ers uitgevoerd naar hun motieven om voor een (economisch-administratieve) beroepsopleiding te kiezen². Ook is door ResearchNed nader onderzoek uitgevoerd onder mbo-gediplomeerden die in het eerste jaar van het hbo zijn uitgevallen³. Samen met andere gegevens vormen deze studies de basis voor dit eerste deel van het advies van de Commissie.

Het tweede deel van het advies van de CMMBO gaat zich richten op het versterken van het arbeidsmarktgericht opleiden van de studenten die zijn aangewezen op de lagere niveaus van de economisch-administratieve opleidingen. Op dit moment voert de Commissie in twee regio's een experiment uit waarbij nagegaan wordt of, en zo ja, hoe de inhoud van de opleidingen beter afgestemd kan worden op de regionale vraag vanuit de arbeidsmarkt. Dit vormt de basis voor het tweede deel van het advies dat begin volgend jaar verschijnt.

Deze toelichting bevat in hoofdstuk 2 de uitkomsten van de analyse van het profiel van studenten van economisch-administratieve beroepsopleidingen. De vraag of deze studenten hun opleiding vooral zien als bestemming of als een weg om hun bestemming te vinden wordt beantwoord. In hoofdstuk 3 wordt de leerloopbaan van deze studenten beschreven. Komt de nu veronderstelde emancipatoire functie uit de verf? Tot slot wordt in hoofdstuk 4 kort ingegaan op het huidige arbeidsmarktperspectief van de opleidingen.

¹ Meng, C. en De Lombaerde, G., Leerloopbanen van leerlingen van Administratieve Opleidingen, ROA-R-2019/5

² Mbo'ers en de keuze voor economie & administratie, Youngworks, Amsterdam, juli 2019

³ Mulder, J. e.a., Uitval van studenten met een administratieve economische mbo-opleiding in het hbo, ResearchNed, Nijmegen, juni 2019. 9

2. PROFIEL VAN STUDENTEN VAN ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE BEROEPSOPLEIDINGEN

Zoals hiervoor aangegeven staat in de analyse de in-, door- en uitstroom van studenten in economisch-administratieve mbo-opleidingen centraal. Daarom nemen, naast mbo-ers, ook vmbo-ers een belangrijke plaats in binnen deze analyse. Hun keuze voor een economisch-administratieve mbo-opleiding is namelijk bepalend voor de instroom in deze opleidingen.

Het profiel van (v)mbo-studenten van economisch-administratieve opleidingen is voorts vergeleken met dat van andere studenten. Kort samengevat zijn er meer overeenkomsten tussen studenten van economisch-administratieve opleidingen en studenten van andere opleidingen dan verschillen. Dat neemt niet weg dat op bepaalde aspecten sprake is van een onderscheid. Hieronder wordt vooral ingegaan op deze onderscheidende aspecten.

2.1 Persoonlijke kenmerken

Het eerste onderscheid dat opvalt is dat jongens licht oververtegenwoordigd zijn binnen economisch-administratieve opleidingen, zowel in het vmbo als in het mbo. Daarnaast zijn jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond duidelijk bovengemiddeld vertegenwoordigd in deze opleidingen. Uitgaande van een landelijk aandeel van jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond van 18%⁴, is deze bovengemiddelde vertegenwoordiging het sterkst op de lagere (v)mbo-niveaus. Binnen het mbo kent het domein Economie & administratie het hoogste aandeel studenten met een niet-westerse achtergrond. Tot slot blijkt in het vmbo dat het aandeel leerlingen dat is geïndiceerd voor een leerachterstand voor alle profielen gelijk is. Zie onderstaand kader 1.

KADER 1: AANDEEL EN KENMERKEN STUDENTEN IN EEN ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE OPLEIDING

	VMBO-BB	VMBO-KB	VMBO-GL/TL	MBO-4
Totaal aantal leerlingen 3e leerjaar	19.000	29.000	52.000	
Totaal aantal jaarlijks gediplomeerden				58.000
- waarvan in sector economie*	20%	20%	54%	36%
Aandeel LWOO				
- van totaal aantal leerlingen	70%	27%	5%	
- van leerlingen in sector economie	70%	27%	8%	
Aandeel jongens				
- van totaal aantal leerlingen/gedipl.	55%	53%	50%	44%
- van leerlingen/gedipl. in sector economie	60%	58%	56%	51%
Aandeel niet westerse migratieachtergrond				
- van totaal aantal leerlingen/gedipl.	30%	20%	17%	16%
- van leerlingen/gedipl. in sector economie	40%	35%		23%

Bron: ROA, *Onderwijs in Cijfers* (bewerking CMMBO)

* = voor een toelichting op de toedeling van studenten van profielen en opleidingen naar de sector economie wordt verwezen naar het ROA rapport (ROA-R-2019/5). Er is gekozen voor een strikte toedeling.

⁴ CBS: het landelijk aandeel jongeren tot 25 jaar met een niet-westerse migratieachtergrond is 18%, waarvan 80% behorend tot de 2e generatie. Meer dan 30% van deze groep is woonachtig in de G4.

Mede gelet op de bovengemiddelde vertegenwoordiging en regionale spreiding van jongeren met een niet-westerse migratieachtergrond, is nagegaan of ook de regionale verdeling van studenten van economisch-administratieve mbo-opleiding varieert. Voor de niveaus 2 en 3 is dit niet het geval, er is sprake van een redelijke evenredige verdeling over het land. Voor niveau 4 is dit wel het geval. Het aandeel studenten van economisch-administratieve opleidingen op niveau 4 ligt in stedelijk gebied hoger dan elders. Aangezien zo'n driekwart van de studenten van economisch-administratieve opleidingen een opleiding op niveau 4 volgt, is er in absolute zin dus sprake van een zekere concentratie in stedelijk gebied.

Wanneer voorgaande factoren (jongens, leerachterstand, niet westerse herkomst, stedelijk gebied) cumuleren neemt de kans toe dat een leerloopbaan niet als vanzelf gaat. De directe omgeving van de jongere is dan zeker van invloed op het succesvol doorlopen van de leerloopbaan en verwerven van werk. Gelet op de relatie tussen migratieachtergrond, opleidingsniveau en inkomen (zoals recent onderzocht door het CPB⁵) mag verondersteld worden dat deze directe omgeving niet in overwegende mate in staat is die positieve invloed uit te oefenen. In het beleid voor het bevorderen van kansengelijkheid in het onderwijs⁶ is deze situatie omschreven als 'jongeren die in minder gunstige omstandigheden' opgroeien en is het risico op een minder voorspoedige leerloopbaan groter.

2.2 Keuzeprocés en gewenste opbouw opleidingsroute

Aan de keuze voor een mbo-opleiding door jongeren gaat een keuzeprocés vooraf. In het onderzoek door Youngworks⁷ zijn aan vmbo-ers die de keuze binnenkort moeten maken en mbo-ers die de keuze al gemaakt hebben eerst vragen voorgelegd over het keuzeprocés. De belangrijkste uitkomsten zijn:

- Ruim 40% van alle vmbo-ers en mbo-ers vindt/vond zichzelf eigenlijk te jong om de keuze voor een mbo-opleiding te maken. Bijna de helft van alle jongeren twijfelt over de opleidingskeuze, mbo-studenten economie twijfelden meer dan andere mbo-studenten. Twijfelende jongeren steunen voor hun keuze sterk op mensen in hun directie omgeving.
- Twee derde van de jongeren vindt het aanbod van beroepskeuzeinformatie voldoende. Het overige deel is met name kritisch op de voorlichting vanuit hun middelbare school.
- De aangeboden feitelijke informatie lijkt echter van weinig invloed. De geïnterviewden geven aan dat vooral het opdoen van meer praktijkervaring belangrijk is om tot een meer passende keuze te komen. Dit m.n. in de vorm van stages en meeloopdagen in de beroepspraktijk⁸. Dat moet door de school georganiseerd worden, want het komt er niet van om zelf stappen te zetten.
- Zo'n 63% van de mbo-ers ziet de mbo-opleiding als een middel om te ontdekken welke kant ze op willen. Deze groep ziet de opleiding als een weg, niet als bestemming.
- Een grote groep jongeren is voor de opbouw van hun mbo-opleiding op zoek naar flexibiliteit. Met name studenten in een economisch-administratieve richting willen relatief vaker starten in een breed eerste jaar om later een meer weloverwogen keuze te kunnen maken voor een specialisatie, zie het volgende Kader 2.

⁵ Inkomensongelijkheid naar migratieachtergrond, CPB Policy Brief, juni 2019

⁶ Zie o.a. Brief aan Tweede Kamer 'Bevordering kansengelijkheid in het onderwijs' (TK, 2018-2019, 35000 VIII, nr. 175)

⁷ O.a. enquête onder ruim 800 (v)mbo-studenten. Bij deze resultaten moet in acht worden genomen dat de groep jongeren met een niet westerse herkomst ondervertegenwoordigd is in de steekproef. Deelnemers aan het onderzoek zijn oververtegenwoordigd in wijken met een lage sociale status (volgens de typering zoals het SCP die tot voor kort hanteerde).

⁸ Ook de theorie achter LOB wijst op de noodzaak van het kunnen opdoen van realistische ervaringen in de beroepspraktijk t.b.v. de effectiviteit van LOB. Wetgeving, zoals de Leerplichtwet en Arbeidsomstandighedenwet, stelt op goede gronden beperkingen aan de minimum leeftijd voor het opdoen van dergelijke ervaringen.

KADER 2: GEWENSTE OPBOUW OPLEIDINGSROUTE

GEWENSTE OPBOUW OPLEIDING	TOTAAL	MBO ECONOMIE	VMBO ECONOMIE
Breed eerste jaar, daarna keuze voor opleiding en vervolgens specialiseren	38%	42%	29%
Starten met specifieke opleiding, ruimte om over te stappen naar andere opleiding	31%	39%	38%
Starten met specifieke opleiding, vervolgens steeds verder specialiseren	30%	18%	32%

Bron: Youngworks

Op basis van bovenstaande gegevens en overeenkomstige inzichten uit eerder onderzoek van de Commissie⁹ blijkt dat de keuze voor een mbo-opleiding voor een meerderheid van de jongeren niet soepel verloopt, en zeker niet voor jongeren in het economisch domein. Het huidig onderwijsstelsel is hoofdzakelijk nog gebaseerd op het uitgangspunt van een lineaire route waarbij vmbo-gediplomeerden een weloverwogen keuze maken voor een specifieke mbo-opleiding waarna tijdens de mbo-opleiding verdere specialisatie plaatsvindt tot een specifiek beroep en verwante doorstroom naar een hoger niveau. Dit blijkt een route te zijn die door een minderheid van een derde van de geïnterviewden nog als meest passend wordt gezien. Zo'n twee derde wil meer flexibiliteit, binnen deze groep zijn (v) mbo-studenten met een economisch profiel oververtegenwoordigd.

2.3 Profielen van jongeren in relatie tot studiekeuze

Gegeven het feit dat jongeren bij de overgang van het vmbo naar het mbo moeten kiezen voor een specifieke beroepsopleiding, onderscheidt Youngworks op basis van zijn onderzoek op hoofdlijnen vier profielen van jongeren wat betreft de keuze van een mbo-opleiding. Deze zijn in Kader 3 op de volgende pagina weergegeven.

Uit de profielen kan, op hoofdlijnen, een aantal inzichten afgeleid worden over het profiel van jongeren die voor een economisch-administratieve mbo-opleiding kiezen. Ten eerste willen deze jongeren zich relatief meer persoonlijk dan professioneel ontwikkelen. Ze willen als persoon succesvol worden in 'het bedrijfsleven', maar hebben een minder vastomlijnd idee over na te streven specifieke beroepen daarbinnen. Ten tweede leven ze naar verhouding meer in het hier en nu, een toekomstbeeld in termen van een geprofileerd beroep schrikt hen eerder af dan dat het motiveert. Hun ontwikkelpad is minder lineair en meer trial and error: men leert het liefst van praktijkervaringen en stelt op basis daarvan verwachtingen en koers bij. Tot slot is men wat onzekerder over de eigen toekomst ten opzichte van andere jongeren en wil men die onzekerheden reduceren door o.a. een mbo-opleiding te kiezen in het verlengde van het eerder gevolgde vmbo-profiel (wat kan ik al?) en een opleiding te kiezen waarvan men veronderstelt dat die tot werk leidt.

Vooraf het laatste is opvallend: veel van de betrokken jongeren geven aan voor een economisch-administratieve opleiding te kiezen of gekozen te hebben vanuit een veronderstelling dat het perspectief op werk goed is: 'Economie en geld is toch overal?' Onderzoekers verklaren deze spanning tussen beeld en werkelijkheid doordat deze jongeren meer dan gemiddeld steunen op hun directe omgeving voor de opleidingskeuze, en deze directe omgeving, mede gelet op kenmerken zoals in de vorige paragraaf beschreven, ook een onjuist beeld heeft van het feitelijke, structurele arbeidsmarktperspectief.

⁹Arbeidsmarktperspectief mbo niveau 2, CMMBO, 2017

KADER 3: PROFIELEN VAN (V)MBO-STUDENTEN T.A.V. STUDIEKEUZE

De groep Intrinsiek gemotiveerden laat zich bij de keuze van een opleiding primair leiden door de eigen interesses. Men wil een opleiding volgen die men nu leuk vindt en aansluit bij het eigen talent, om later een leuke baan te vinden. Men maakt een geprofileerde keuze voor bijvoorbeeld een technische of groene opleiding. Persoonlijke en professionele ontwikkeling overlappen sterk. Deze groep is ondervertegenwoordigd onder studenten van economische opleidingen.

De groep Wegstrepers zijn zeer onzeker over hun studiekeuze, ze willen vooral eerst ontdekken wat bij hen past. Omdat men toch moet kiezen, streept men vooral opleidingen weg die gericht zijn op een specifieke sector of beroep. Men wil vooral nog ruimte voor persoonlijke ontwikkeling. In deze groep zijn jongeren van niet westerse herkomst en studenten van economische opleidingen oververtegenwoordigd.

Ook Zekerheidszoekers zijn relatief onzeker over hun studiekeuze en hebben een minder sterke intrinsieke motivatie of duidelijke ambitie voor de toekomst. Ze zijn vooral op zoek naar een opleiding die aansluit bij wat ze al kennen en die, naar men veronderstelt, in ieder geval tot werk leidt. Het liefst zou men in de praktijk eerst ervaring opdoen om een goede keuze te kunnen maken. Studenten economie zijn oververtegenwoordigd in deze groep.

De Toekomstgerichten hebben een duidelijk doel voor ogen, een toekomstdroom die ze willen realiseren. Ze kiezen een specifieke opleiding om dit doel te realiseren en zijn zeker van deze keuze. Men mikt hoger en wil daarom vaker doorstuderen na hun mbo-opleiding, omdat dit vaak nodig is hun om hun droom te kunnen verwezenlijken. Mbo-studenten economie zijn ondervertegenwoordigd in deze groep.

VERDELING VAN STUDENTEN OVER PROFIELEN

PROFIEL	TOTAAL	MBO ECONOMIE	VMBO ECONOMIE
Intrinsiek geïnteresseerden	50%	41%	42%
Wegstrepers	9%	15%	7%
Zekerheidszoekers	24%	35%	38%
Toekomstgerichten	14%	8%	13%

Bron: Youngworks

2.4 Economie als emancipatieroute

Youngworks heeft aan (v)mbo-ers gevraagd in hoeverre zij hun mbo-opleiding zien als doorstroomroute naar m.n. het hbo. Daaruit blijkt het volgende:

- 40% van alle geïnterviewden is na de mbo-opleiding van plan te gaan werken. 14% wil doorstuderen op het mbo en 43% wil doorstuderen op het hbo (voltijd of deeltijd).
- Vmbo-ers met een economieprofiel hebben vaker het doel uiteindelijk te gaan studeren op het hbo dan gemiddeld vmbo (57% t.o.v. 33%)
- Ook jongeren van niet westerse herkomst willen liefst vaker doorstuderen op het hbo dan jongeren zonder migratieachtergrond (59% t.o.v. 39%)
- Mbo-studenten economie vinden het vaker noodzakelijk om door te stromen naar het hbo om een baan te vinden die past bij hun ambities dan andere mbo-ers (64% t.o.v. 50%). Dit besef ontwikkelt zich vooral gaandeweg de mbo-opleiding: men ervaart dat een mbo-diploma in deze richting een matig toekomstperspectief biedt en een deel van de groep ervaart dat ze een grotere studie-uitdaging aankunnen dan hun huidige opleiding.

Samengevat blijkt dat meer dan de helft van alle (v)mbo-studenten in het economisch domein de ambitie heeft te gaan doorstuderen op het hbo. Eerst voornamelijk vanuit een ideaalbeeld, later vanwege de inmiddels opgedane ervaring dat dit noodzakelijk is om een baan te vinden, die ook past bij de eigen ambitie.

2.5 Conclusie

Jongeren met een minder gunstige uitgangspositie, zoals bedoeld in het beleid voor de bevordering van kansengelijkheid in het onderwijs, zijn daadwerkelijk oververtegenwoordigd in economisch-administratieve beroepsopleidingen. Ze hebben de ambitie om een hoog opleidingsniveau te behalen en later persoonlijk succesvol te zijn op de arbeidsmarkt. Ze zoeken daarom een opleiding waarmee ze zich in de eerste plaats persoonlijk, niet zozeer direct professioneel, kunnen ontwikkelen en doen graag echte ervaringen in de beroepspraktijk op om van te leren en om hun weg stapsgewijs verder te kunnen bepalen. De opleiding is dus vooral een weg om te ontwikkelen en niet zozeer een vastomlijnde bestemming zoals dat voor (inmiddels) een minderheid van alle studenten in het beroepsonderwijs het geval is.

Gegeven hun sociaal-economische positie zien deze jongeren, en hun directe omgeving, een economisch-administratieve beroepsopleiding als de best beschikbare route om hun ambitie te realiseren. Dit deels op, achteraf, juiste gronden (de didactiek van het beroepsonderwijs met werken en leren is waardevol) en onjuiste gronden (het arbeidsmarktperspectief van administratief-economische opleidingen is op lagere niveaus onvoldoende). Maar vooraf mag dit inzicht niet verondersteld worden, dat komt pas tijdens de opleiding.

Gelet op voorgaande lijken de economisch-administratieve opleidingen in beginsel een bovengemiddelde emancipatoire functie te (kunnen) vervullen. In het volgend hoofdstuk wordt nagegaan in welke mate dit ook praktijk is.

3. LEERLOOPBAAN VAN STUDENTEN VAN ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE OPLEIDINGEN

Om na te gaan in hoeverre economisch-administratieve beroepsopleidingen in de praktijk nu daadwerkelijk een bovengemiddelde emancipatoire functie vervullen, zijn voor dit themaonderzoek door het ROA cohortanalyses uitgevoerd. Zo is de leerloopbaan van jongeren (m.n. voor het economische domein) in kaart gebracht, startend in de bovenbouw van het vmbo, naar het mbo en doorlopend naar het hbo. Hieronder volgt een korte samenvatting van de belangrijkste uitkomsten.

3.1 Overgang vmbo naar mbo

De overgang van het vmbo naar het mbo heeft al geruime tijd de aandacht om o.a. voortijdig schoolverlaten zoveel mogelijk te voorkómen. Die aanhoudende aandacht is terecht, want een kwart tot een derde van alle leerlingen in het derde leerjaar van de verschillende leerwegen van het vmbo is twee jaar later nog niet als gediplomeerde met een mbo-opleiding gestart. Voor leerlingen met een niet westerse migratieachtergrond loopt dit aandeel voor de basisberoepsgerichte leerweg op tot de helft. Ze blijven zitten, wisselen van leerweg, behalen geen diploma en/of vallen uit het vmbo. Van de groep jongeren die de bovenbouw van het vmbo niet binnen twee jaar heeft afgerond, heeft vijf jaar later, via 'omwegen', meer dan de helft (= 11% tot 18% van het gehele cohort) alsnog een mbo-2 diploma of hoger gehaald. Tegelijk heeft uiteindelijk 5% tot 10% van het gehele cohort geen mbo-diploma meer behaald. Zie ook onderstaand kader 5.

KADER 5: OMVANG DOORSTROOM VAN VMBO NAAR MBO

Omvang van doorstroom naar leerweg

	VMBO-BB	VMBO-KB	VMBO-GL/TL
Totaal aantal leerlingen 3e leerjaar (2010-2011)	100%	100%	100%
Na 2 jaar gediplomeerd doorgestroomd naar mbo	67%	78%	70%
- Idem, met niet westerse migratieachtergrond	50%	69%	57%
Niet na 2 jaar gediplomeerd doorgestroomd naar mbo			
- later alsnog minimaal mbo-2 diploma	18%	14%	11%
- later geen mbo-diploma behaald	10%	7%	5%
- later een havo-diploma behaald	-	-	11%

Bron: ROA

Afhankelijk van de leerweg behaalt zo'n twee derde tot drie kwart van alle leerlingen in het derde leerjaar van het vmbo wel binnen twee jaar het diploma en stroomt aansluitend door naar vervolgonderwijs. Meestal is dat het mbo, voor vmbo-gl/tl is dat (direct aansluitend of wat later) ook de havo (zo'n 11% van het gehele cohort gl/tl behaalt uiteindelijk een havo-diploma).

Per leerweg is de aard en succes van de doorstroom, op hoofdlijnen, in beeld gebracht, waarbij apart aandacht is voor de positie van studenten in economisch-administratieve opleidingen en daarbinnen voor de positie van studenten met een niet-westerse migratieachtergrond.

Kort samengevat komt daar het volgende beeld uit naar voren:

- **Gediplomeerden vmbo-bb:**

Het aantal gediplomeerden vmbo-bb is al jaren dalende. Daarbinnen is het aandeel met een economisch profiel ook dalende en met een intersectoraal profiel stijgend. Het aandeel gediplomeerden met een economisch profiel dat nauw verwant doorstroomt naar een economisch-administratieve mbo-opleiding is de afgelopen vijf jaar ook gedaald van ca. 45% tot 36%. Binnen deze groep stromen jongeren met een niet-westerse herkomst vaker nauw verwant door, maar ook dit aandeel is dalende: van ca. 60% naar 42%.

In plaats van een nauw verwante doorstroom naar een economisch-administratieve opleiding wordt meer gekozen voor een opleiding in het domein Zorg & welzijn.

Binnen 5 jaar vanaf de start in het mbo op niveau 2 behaalt zo'n 17% van het gehele cohort (nog) geen mbo-diploma en 10% uiteindelijk een diploma op niveau 4 (zie Kader 6). Opvallend is dat vooral vmbo-bb gediplomeerden met een economische én niet-westerse achtergrond duidelijk over een grotere bandbreedte presteren: ze hebben relatief vaker (nog) geen diploma behaald of een diploma op niveau 4 behaald. Waarschijnlijk te verklaren door een meer heterogene samenstelling van de groep.

Tot slot blijkt uit de cohortanalyse dat het mbo-diploma (en vervolgdiploma's) in hoge mate (85%) behaald wordt binnen het domein waarin de vmbo-bb gediplomeerden zijn ingestroomd. Men ontwikkelt zich dus vooral naar een hoger niveau en minder naar een andere richting. Waardoor er sprake is van een zekere 'fuikwerking'.

- **Gediplomeerden vmbo-kb:**

Dit cohort laat in hoge mate eenzelfde beeld zien als het cohort vmbo-bb (zie Kader 6). Het aantal gediplomeerden vmbo-kb is de laatste jaren echter redelijk stabiel, een steeds groter deel hiervan stroomt door naar niveau 4 in plaats van niveau 3. Het aandeel nauw verwante doorstroom van vmbo-kb economie naar een economisch-administratieve mbo-opleiding op niveau 3 is dalende (van 51% naar 30%), maar naar niveau 4 blijft het constant (ca. 45%). Ook hier stromen jongeren met een economische én niet-westerse achtergrond vaker nauw verwant door en presteren ze in het mbo over een grotere bandbreedte.

- **Gediplomeerden vmbo-gl/tl:**

Het totaal aantal gediplomeerden vmbo-gl/tl is de afgelopen jaren gegroeid. Zoals eerder aangegeven stroomt een deel van de gediplomeerden door naar de havo. Een groter deel stroomt door naar het mbo en die doorstroom laat in belangrijke mate hetzelfde beeld zien als voor vmbo-kb. Dit wel met uitzondering van de prestaties van het deel jongeren met een economische én niet-westerse achtergrond. Ze presteren meer rond het gemiddelde van het gehele cohort en dus binnen een kleinere bandbreedte (zie Kader 6).

Bovenstaande patronen hebben er o.a. toe geleid dat het aantal studenten van opleidingen in het mbo-domein Economie & administratie de laatste jaren redelijk stabiel is (ca. 55.000 studenten), maar dat de verdeling over niveaus (sterk) gewijzigd is. Het aandeel niveau 2 en 3 is gedaald (tot ca. een kwart) en het aandeel niveau 4 is gestegen (tot ca. driekwart).

KADER 6: SUCCES DOORSTROOM VMBO NAAR MBO
Hoogst behaalde mbo-diploma (binnen 5 jaar na doorstroom)

	VMBO-BB	VMBO-KB	VMBO-GL/TL
Alle vmbo-doorstromers:			
- (nog) geen diploma	17%	14%	11%
- niveau 2	44%	13%	4%
- niveau 3	29%	30%	13%
- niveau 4	10%	43%	72%
Doorstromers vanuit vmbo-economie:			
- (nog) geen diploma	18%	18%	11%
- niveau 2	42%	9%	3%
- niveau 3	25%	24%	11%
- niveau 4	14%	49%	75%
Doorstromers vanuit vmbo-economie, niet westers:			
- (nog) geen diploma	20%	23%	16%
- niveau 2	42%	5%	3%
- niveau 3	21%	17%	5%
- niveau 4	17%	55%	77%

Bron: ROA

3.2 Doorstroom binnen het mbo

De gegevens over het hoogst behaalde niveau in het mbo in de vorige paragraaf (Kader 6) geven al een goed beeld van de mate van succesvolle doorstroom binnen het mbo. Veel jongeren die eerst een niveau 2 of niveau 3 diploma behalen, halen later nog een diploma op een hoger niveau. Voor de groep met een niveau 2 diploma is dit in het onderzoek nog nader geanalyseerd. Hieruit blijkt o.a. dat de helft van de niveau 2 gediplomeerden van een economisch-administratieve opleiding nog een diploma op een hoger niveau haalt. Het domein Economie & administratie kent daarbij de hoogste succesvolle doorstroom naar niveau 4 (29% van de degene met een mbo-2 diploma behalen ook een niveau 4 diploma), vooral binnen dit specifieke domein. Ook wordt bevestigd dat binnen dit domein jongeren met een niet-westerse herkomst over een grotere bandbreedte presteren.

3.3 Overgang van mbo naar hbo

Tot slot is de doorstroom van mbo-4 gediplomeerden naar het hbo geanalyseerd. Zoals in de paragrafen hiervoor beschreven, behaalt een aanzienlijk aantal mbo-4 studenten zijn diploma in een economisch-administratieve opleiding. Studenten met een niet-westerse migratieachtergrond zijn hierbinnen oververtegenwoordigd. Ze stromen van het vmbo naar het mbo en binnen het mbo ook het meest nauw verwant door binnen economisch-administratieve opleidingen.

Dit beeld komt ook terug in de doorstroom van mbo-4 gediplomeerden naar het hbo. Gediplomeerden van economisch-administratieve mbo-opleidingen vormen een relatief groot deel van de instroom vanuit het mbo in het hbo. Dit komt vanwege hun groter aantal en omdat een groter aandeel van deze mbo-4 gediplomeerden direct doorstroomt naar het hbo in verhouding tot andere mbo-4 gediplomeerden. Waar de afgelopen jaren gemiddeld zo'n 40% van alle mbo-4 gediplomeerden direct doorstroomt naar het hbo, ligt dit voor gediplomeerden van economisch-administratieve opleidingen tussen de 50% en 55%. Voor jongeren met een niet-westerse achtergrond ligt dit tussen de 55% en 60%¹⁰. Daarnaast is de verwante doorstroom vanuit economisch-administratieve opleidingen van het mbo naar de sector economie van het hbo met 67% hoog.

De doorstroom van het mbo naar het hbo ligt in het economisch domein dus aanzienlijk hoger dan gemiddeld en tekent daarmee de ambitie van de betrokken jongeren. Het succes van de doorstroom van het mbo naar het hbo in het algemeen en van de doorstroom in het economisch domein in het bijzonder, is als volgt. In het volgende Kader 7 staat voor een cohort mbo-4 gediplomeerden (totaal) aangegeven welk deel na 5 jaar een hbo-diploma (propedeuse of bachelor) heeft behaald. Dit uitgesplitst naar startniveau van de betrokken jongeren in het vmbo. Hieruit blijkt o.a. dat gemiddeld van alle vmbo-ers die via het mbo naar het hbo zijn doorgestroomd zo'n 34% een hbo-diploma haalt. Het verschil tussen de leerwegen van het vmbo spreekt voor zich: jongeren met een vmbo-tl startniveau in het vmbo behalen het vaakst een hbo-diploma (41%) en jongeren die in vmbo-bb starten behalen bij uitzondering een hbo-diploma.

KADER 7: SUCCES DOORSTROOM VAN MBO NAAR HBO (UITGESPLITST NAAR STARTNIVEAU IN HET VMBO)

STARTNIVEAU IN HET VMBO	AANDEEL IN DOORSTROOM MBO-HBO	HBO-DIPLOMA BEHAALD
VMBO-TL	56%	41%
VMBO-GL	9%	35%
VMBO-KB	27%	26%
VMBO-BB	8%	14%
TOTAAL	100%	34%

Bron: ROA

Voorts valt op dat het aandeel mbo-4 gediplomeerden van opleidingen Economie & administratie vaker dan gemiddeld na vijf jaar een hbo-diploma hebben behaald (41% t.o.v. 34%). Desondanks moet geconstateerd worden dat na vijf jaar minder dan de helft van de doorstromers een hbo-diploma heeft behaald.

Daarom heeft de CMMBO onder doorgestroomde mbo-ers een nader kwalitatief onderzoek laten doen naar hun redenen van uitval en switch in het eerste leerjaar van het hbo, uitgesplitst naar studenten in het economisch domein en in andere domeinen. Uit dit onderzoek van ResearchNed komen op hoofdlijnen de volgende bevindingen:

- De belangrijkste redenen om verder te gaan studeren zijn de wens van jongeren zichzelf verder te ontwikkelen, gevolgd door het verbeteren van de positie op de arbeidsmarkt. Studenten in het economisch domein vinden de eerste reden relatief belangrijker. Het onderzoek bevestigt het beeld dat deze groep meer in het hier en nu leeft en persoonlijke ontwikkeling voorop stelt. Andere studenten en studenten met een niet westerse achtergrond vinden het verbeteren van de positie op de arbeidsmarkt net zo belangrijks als persoonlijke ontwikkeling.
- De belangrijkste redenen om te stoppen of te switchen in het eerste jaar van het hbo zijn de inhoud en organisatie van de opleiding en aansluitingsproblemen in de overgang van mbo naar hbo. Op afstand gevolgd door persoonlijke problemen. Wat betreft de inhoud en organisatie van de opleiding wordt m.n. genoemd dat de lesstof onvoldoende interessant of uitdagend is, de verhouding theorie en praktijk niet naar wens is en er te weinig contacturen zijn en te weinig contact met docenten is. Wat betreft de aansluitingsproblemen in de overgang tussen mbo en hbo wordt vervolgens een onderscheid gemaakt in onvoldoende voorbereiding in het mbo op het hbo (o.a. niveau en tempo moet hoger moeten liggen om aan te kunnen sluiten op het hbo, meer vakken al op hbo-niveau geven, kennisachterstand) en onvoldoende begeleiding op het hbo (o.a. te grote zelfstandigheid vereist bij de start, begeleiding door slb-er pas na behalen onvoldoendes, geen schakeltraject bij niet verwante doorstroom en minder gemotiveerde docenten). Studenten in het economisch domein wijzen relatief meer naar onvoldoende voorbereiding in het mbo op het hbo, andere studenten en studenten met een niet westerse achtergrond wijzen relatief meer naar onvoldoende begeleiding op het hbo.
- Een onderbouwing voor in de praktijk veel gehoorde stellingen dat mbo-4 gediplomeerden “het hbo gewoon eens proberen”, of “toch liever gaan werken en geld verdienen in plaats van studeren” wordt in het onderzoek niet gevonden. Bevroegde studenten geven aan dat ze een serieuze start wilden maken in het hbo en dat ze niet zomaar gestopt zijn. Wanneer studenten beter voorbereid worden en meer bij de hand worden genomen kan mogelijk veel uitval en switch voorkómen worden, zeker bij studenten met een migratieachtergrond.

Samengevat wordt duidelijk dat de redenen voor uitval en switch in het eerste jaar van het hbo meer onderwijsgebonden zijn (mbo en hbo) dan persoonlijk zijn. Dat biedt ruimte voor verbetering.

3.4 Conclusie

Wat betreft de huidige emancipatoire doorstroombaan van economisch-administratieve opleidingen komt een uiteenlopend beeld naar voren, zeker op de lagere opleidingsniveaus. Enerzijds zijn er duidelijke aanwijzingen dat een deel van deze groep relatief succesvoller doorstroomt naar een hoger opleidingsniveau dan het landelijk gemiddelde, anderzijds stroomt een groter deel van deze groep niet succesvol door. Men presteert dus binnen een grotere bandbreedte rond het landelijk gemiddelde. Dat duidt op ruimte voor verdere verbetering, mede omdat volgens de betrokken jongeren de redenen voor niet succesvolle doorstroom ook in belangrijke mate onderwijsgebonden zijn.

Het valt daarbij op dat meer recente beleidsinitiatieven voor het verbeteren van de doorstroom van vmbo naar mbo en mbo naar hbo vaak de huidige, lineaire leerroute voor de beroepskolom als kompas hebben. Dus gericht op het verbeteren van een huidige vroege keuze voor een specifiek beroep in het vmbo, een efficiënte leerroute naar dat beroep in het mbo en verwante doorstroom gericht op verdieping in het hbo. Een voorbeeld hiervan is het bevorderen van de doorstroom van het vmbo naar het mbo door meer mogelijkheden te bieden voor het aanbieden van mbo-opleidingen in het vmbo. Dit is gebaseerd op de uitkomsten van het VM2-experiment waaruit blijkt dat onder de groep die destijds een geïntegreerde opleiding vmbo-bb en mbo-niveau 2 geheel gevolgd hebben (één locatie, één aanpak, één opleiding) er sprake was van minder voortijdig schoolverlaten. Naast dit feit blijkt uit dezelfde evaluatie¹¹ ook dat twee derde van de leerlingen die met dit traject gestart zijn voortijdig zijn gestopt met het traject. Een belangrijke reden hiervoor is dat leerlingen zelf besloten hebben met het traject te stoppen, omdat ze toch een andere beroepsopleiding wilden gaan volgen, toch hun vmbo-diploma wilden behalen, of toch naar een andere school (mbo-instelling) wilden gaan. Ook de meer recente initiatieven voor doorlopende leerlijnen vmbo-mbo bereiken een kleine groep leerlingen¹².

¹¹ Schoonhoven e.a., Op weg naar succes, kwantitatieve rapportage VM2-experimenten schooljaar 2011-2012 en Vijf jaar VM2, Samenvatting van de uitkomsten van de VM2-monitor 2008-2012.

¹² Doorlopende leerlijnen vmbo-mbo anno 2018, SEO Economisch Onderzoek, 2019

Kortom: er zijn aanwijzingen dat dit traject wel effectief is voor jongeren die op jonge leeftijd gemotiveerd zijn voor een specifiek beroep en dat z.s.m. willen realiseren, maar niet voor de omvangrijke groep jongeren die een andere leerroute prefereert (zie vorig hoofdstuk). Een ander voorbeeld is de nadere vooropleidingseisen die gesteld werden aan de doorstroom van mbo naar hbo. Kort samengevat beperkten deze eisen de niet verwante doorstroom van het mbo naar het hbo om het rendement van de doorstroom te vergroten. Uit een evaluatie¹³ bleek deze maatregel niet effectief en is deze inmiddels ook beëindigd. Blijkbaar is een overwegend op beroepsvorming gerichte versterking van doorstroom binnen de beroepskolom beperkt effectief en vraagt een effectieve doorstroom wellicht meer ruimte voor het ontwikkelen van andere relevante competenties.

4. ARBEIDSMARKTPOSITIE VAN GEDIPLOMEERDEN VAN ECONOMISCH-ADMINISTRATIEVE OPLEIDINGEN

4.1 In historisch perspectief

Gegevens van het CBS en UWV laten zien dat de omvang van de werkgelegenheid voor economisch-administratief personeel in absolute zin nog steeds groot is, maar structureel aan het krimpen is. Zo is bijvoorbeeld de werkzame beroepsgroep administratief medewerkers sinds 2010 met zo'n 100.000 werknemers geslonken¹⁴. Tegelijkertijd is sprake van een duidelijke verschuiving van werkgelegenheid van economisch-administratieve beroepen op lager en middelbaar niveau naar beroepen op hoger niveau. Zo was in 2006 nog 35% hoger opgeleid en 17% laagopgeleid, tien jaar later is 45% hoger opgeleid en 13% laagopgeleid¹⁵. De belangrijkste oorzaak hiervan is de voortschrijdende automatisering. Ook een meer commercieel gericht beroep als verkoopmedewerker laat eenzelfde structurele ontwikkeling zien.

Het voorgaande komt overeen met het beeld van de arbeidsmarktpositie van gediplomeerden van het mbo-domein Economie & administratie, zie het volgend kader 8. Hieruit blijkt dat de arbeidsmarktpositie beter wordt naarmate het opleidingsniveau stijgt. Zowel het aandeel gediplomeerden dat werk heeft, werk op niveau heeft en economisch zelfstandig is, stijgt van onvoldoende op niveau 2 tot voldoende op niveau 4. Maar zelfs op niveau 4 blijft de arbeidsmarktpositie achter bij het gemiddelde van het gehele mbo. Pas op hbo-niveau wordt de arbeidsmarktpositie van verwante opleidingen echt beter¹⁶. In de bijlage staan de gegevens vermeld voor de relevante beroepsopleidingen.

KADER 8: ARBEIDSMARKTPOSITIE GEDIPLOMEERDE SCHOOLVERLATERS

DOMEIN	NIVEAU	WERK NIVEAU (BOL)	WERK >12UUR*	ECONOMISCH ZELFSTANDIG**
Economie & Administratie	2	59%	57%	47%
	3	65%	75%	73%
	4	75%	82%	81%
Handel & Ondernemerschap	2	55%	71%	44%
	3	54%	83%	67%
	4	63%	87%	78%
MBO totaal	2	66%	79%	72%
	3	70%	88%	86%
	4	78%	87%	86%

Bronnen: CBS, ROA

* = gebaseerd op het gemiddelde van de arbeidsmarktpositie in 2014, 2015 en 2016 van gediplomeerden een jaar na uitstroom uit het onderwijs (CBS).

** = het individuele netto-inkomen uit eigen arbeid en eigen onderneming ligt op of boven 70% van het wettelijke netto minimumloon (CBS). Cijfers zijn gebaseerd op de arbeidsmarktpositie in 2017

¹³ Evaluatie nadere vooropleidingseisen mbo-hbo, ResearchNed, 2018

¹⁴ CBS Statline

¹⁵ UWV, Arbeidsmarktbeschrijving en Factsheet arbeidsmarkt Administratieve beroepen, 2015 en 2017

¹⁶ CBS, ROA

4.2 In toekomstig perspectief

De in de vorige paragraaf geschetste structurele ontwikkeling zet zich ook in de toekomst voort. Conjuncturele ontwikkelingen moeten in dit perspectief gezien worden. De huidige hoogconjunctuur zorgt voor een tijdelijke, beperkte opleving die geïllustreerd wordt door arbeidsmarktprognoses voor de eerstkomende jaren van ROA¹⁷ en SBB¹⁸. Baanopeningen worden vooral veroorzaakt door een vervangingsvraag en nauwelijks door een uitbreidingsvraag. De verwachte instroom van schoolverlaters uit de betrokken opleidingen is hiermee in balans of groter, hetgeen resulteert in een voldoende/redelijk tot matig/gering arbeidsmarktperspectief voor de betrokken opleidingen voor de eerstkomende jaren.

4.3 Conclusie

Het is duidelijk dat economisch-administratieve opleidingen op de lagere niveaus structureel een onvoldoende tot matig arbeidsmarktperspectief hebben. De belangrijkste weg om het arbeidsmarktperspectief voor een jongere te vergroten is te kwalificeren op een hoger niveau, dan wel op een later moment in zijn leerroute nog een switch te kunnen maken naar een ander, meer perspectiefrijk domein. Beide opties overlappen in de noodzaak om de inhoud van een opleiding niet enkel te richten op beroepsvorming, maar ook op andere competenties ter ondersteuning van doorstroom of de mogelijkheid te switchen.

Dat laat onverlet dat een inmiddels beperkte groep jongeren aangewezen blijft op de betreffende opleidingen op lager niveau. Het is daarom relevant te bezien of de arbeidsmarktrelevantie van deze opleidingen vergroot kan worden door de inhoud aan te passen op basis van de actuele vraag vanuit de regionale arbeidsmarkt. Om hierover te kunnen adviseren voert de CMMBO een praktijkexperiment uit.

¹⁷ ROA, De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2022

¹⁸ SBB, Kans op werk

BIJLAGE

ARBEIDSMARKTPOSITIE GEDIPLOMEERDE SCHOOLVERLATERS PER BEROEPSOPLEIDING

Beroepsopleiding	niveau	Aantal studenten 2018	Ontwikkeling aantal studenten 2018 t.o.v. 2007	Werk op niveau	Werk >12 uur*	Economisch zelfstandig**
Ondersteunende administratieve beroepen	2	4.420	-45%	59%	57%	47%
Verkoop	2	6.665	-37%	55%	72%	44%
Financieel administratieve beroepen	3	2.939	-44%	67%	68%	74%
Secretariële beroepen	3	1.432	-52%	72%	75%	63%
Commercie	3	1.813	-60%	50%	82%	81%
Advies en leiding in de verkoop	3	7.594	-20%	55%	84%	67%
Financiële dienstverlening	4	519	-87%	85%	89%	-
Financieel administratieve beroepen	4	8.764	+31%	74%	82%	84%
Juridisch-administratieve beroepen	4	8.778	+0%	76%	78%	84%
Secretariële beroepen	4	3.665	-4%	85%	85%	82%
Commercie	4	10.229	+131%	81%	82%	82%
Marketing, communicatie en evenementen	4	10.355	+38%	60%	78%	71%
Management retail	4	8.631	+61%	53%	90%	83%
Ondernemerschap retail	4	2.327	-62%	62%	82%	71%

Bronnen: CBS, ROA

* = gebaseerd op het gemiddelde van de arbeidsmarktpositie in 2014, 2015 en 2016 van gediplomeerden een jaar na uitstroom uit het onderwijs (CBS).

** = het individuele netto-inkomen uit eigen arbeid en eigen onderneming ligt op of boven 70% van het wettelijke netto minimumloon (CBS). Cijfers zijn gebaseerd op de arbeidsmarktpositie in 2017

CONTACT

Bezoekadres

Parkstraat 28
2514 JK Den Haag

Postadres

Postbus 85498
2508 CD Den Haag

070 - 7504570

info@cmmbo.nl

www.cmmbo.nl

CM MBO

commissie
macrodoelmatigheid
mbo

